

Літэратура і мастацтва

ISSN 0024-4686

№ 46 (4846) 20 лістапада 2015 г.

Пункцірам

✓ Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь Аляксандр Лукашэнка павіншаваў калектыў рэдакцыі часопіса «Нёман» з 70-годдзем з дня выхаду ў свет першага нумара гэтага беларускага літаратурна-мастацкага выдання. «За гады свайго існавання часопіс адыграў значную ролю ў развіцці айчынай літаратуры. У ім друкаваліся найбольш яркія творы беларускіх і замежных аўтараў, актуальная крытыка і публіцыстыка. Сёння «Нёман» працягвае гэтую традыцыю, пастаянна пашыраючы жанравы і тэматычны спектр публікацый», — гаворыцца ў віншаванні.

✓ Кіраўнік дзяржавы павіншаваў калектыў Беларускага радыё Нацыянальнай дзяржаўнай тэлерадыёкампаніі з 90-годдзем. «Сёння ваш калектыў дастойна працягвае традыцыі айчынай радыёжурналістыкі і ўпісвае новыя старонкі ў гукавы летапіс дзяржавы. Інфармацыйныя, аналітычныя, культурна-пазнавальныя, музычныя перадачы адлюстроўваюць маральныя і духоўныя каштоўнасці беларускага грамадства, прапагандуюць эстэтычныя ідэалы і любоў да роднай зямлі. Невыпадкова яны карыстаюцца папулярнасцю ў шматмільённай аўдыторыі не толькі ў нашай краіне, але і за яе межамі», — адзначана ў віншаванні.

✓ Аляксандр Лукашэнка павіншаваў калектыў Беларускай дзяржаўнай акадэміі мастацтваў з 70-годдзем заснавання. «У сценах акадэміі закладзены асновы многіх напрамкаў беларускага прафесійнага мастацтва, створаны нацыянальныя творчыя школы, выхаваны пакаленні слаўных акцёраў, рэжысёраў, мастакоў і дызайнераў. Выпускнікі акадэміі робяць вялікі ўклад у развіццё нацыянальнай культуры, прымнажаюць гонар і славу Айчыны», — гаворыцца ў віншаванні.

✓ У панядзелак на сцэне Вялікага тэатра оперы і балета адбудзецца справаздачны канцэрт лаўрэатаў спецыяльнага фонду Прэзідэнта Беларусі па падтрымцы таленавітай моладзі, прысвечаны 20-годдзю фонду. Свае таленты пакажа новае пакаленне беларускіх выканаўцаў — фартэп'яністы дзёт Настасі і Дар'і Лукашэнка, Уладзіслаў Хандогі, Аляксандра Чыжык, Канстанцін Геронік, а таксама прызнаныя зоркі беларускай оперы і балета Юрый Гарадзецкі, Таццяна Гаўрылава, Уладзімір Громаў і інш.

✓ У Мадрыдзе адбылася прэзентацыя перакладу паэмы Максіма Багдановіча «Вежа міру» на іспанскую мову. Твор перастварыла грамадзянка Беларусі Настасся Кузьменка, якая пастаянна пражывае ў Іспаніі. Кніга выдадзена выдавецтвам «Сервантэс і Кампанія» з ілюстрацыямі іспанскай мастачкі Монікі Гуцьерэс.

На хвалі «Нёмана»

8

Як будавалі продкі?

9

Віртуоз «суровага стылю»

13

Такая розная графіка

16

«Я працую Макаёнкам!»

Аляксей Дудар і Генадзь Аўсяннікаў.

Дзяржаўны музей гісторыі беларускай літаратуры адзначыў у доме Багдановіча дзень нараджэння драматурга Андрэя Макаёнка. Андрэй Ягоравіч не з тых творцаў, пра якіх ходзяць рамантычныя легенды ці показкі. Прыбліжанасць да ўладу маючых адбілася і на яго вобразе, і сёння Макаёнак успрымаецца выключна як асоба дзяржаўная. Але ён быў проста чалавек, і пра гэта распавялі сябры драматурга, блізкія знаёмцы і калегі. У іх памяці захаваўся зусім іншы Макаёнак...

Чытайце на стар. 7 ▶

Спроба спыніць час

Васямнаццаць гадоў — тэрмін паўналецця. За гэты час, як прынята лічыць, вырастае чалавек. І цяжка ўявіць, як пачуваецца той, хто згубіў васямнаццаць гадоў жыцця.

Ян Скрыган згубіў больш. Першы арышт — 13 лістапада 1936 года. Амаль праз год, 5 кастрычніка 1937 года, яго вышлюць у Нова-Іванаўскі лагер Кемераўскай вобласці, у той час як іншых арыштаваных пісьменнікаў чакаў яшчэ горшы прысуд. Пазней у Маскве расстраляюць Паўлюка Шукайлу — чалавека, пад чым уплывам Ян Скрыган пачне шлях у літаратуру. Пра яго — і пра многіх іншых — Іван Аляксеевіч напіша пазней.

Першае кола пройдзена. У 1949-м — новы арышт. Але Ян Скрыган выстаіць і вернецца. Гэта было б немагчыма без сям'і. Спачатку падтрымлівала думка пра жонку Галіну і сына Усевалада, якога Івану Аляксеевічу так і не суджана было пабачыць. Потым чакалі жонка Ганна і дачка Галіна.

І сёння Галіна Іванаўна Скрыган распавядае пра свайго бацьку.

Чытайце на стар. 6 ▶

Адзін з апошніх здымкаў Яна Скрыгана. 1985 г.

ISSN 0024-4686

9 770024 468001 1 5 0 4 6

Спроба спыніць час

Вось ужо 23 гады няма яго з намі. Праз шэсць гадоў пасля яго скону сышла ў лепшы свет і яго верная і надзейная сяброўка — жонка Ганна Міхайлаўна Скрыган, якая падзяліла з бацькам цяжкія гады выгнання.

Чым далей ад мяне апошні бацькаў уздых, тым большая патрэба перагартыць старонкі яго жыцця, поўнага нечаканых рызыкаўных паваротаў, якіх хапіла б не на адно жыццё. Пазней бацька пра гэта сказаў «Крута»:

«Цяпер я гляджу на сваю дарогую як на далёкі сон. Мая біяграфія здаецца мне вельмі доўгаю, і я дзіўлюся, як імат у ёй месціцца. Я пазнаў і трагізм, і роспач, зведваю кошт радасці і надзей: быў на грані таго горкага адчування, калі чалавек застаецца без радзімы — не мае на яе права, і зразумёў, якое гэта вялікае і дарагое пачуццё — Бацькаўшчына.»

Лёс кожнага — гэта свой лёс, але без лёсу народа няма і свайго лёсу.»

Гэтыя словы тата сказаў пасля страшэнных выпрабаванняў, душэўных катастроф і ўзрушэнняў, калі ў адно імгненне абрываецца сувязь часоў і зруйнаваны надзеі ставяць кропку незваротнасці.

Першы такі страшны разлом, які падзяліў жыццё на «да» і «пасля», здарыўся ў помным 1936 годзе. Мяркую, вытрымаць катастрофу дапамагла бацьку светлая, бясконца любоў да жонкі — прыгожай, разумнай жанчыны. Узмацняла гэтую любоў яшчэ і тое, што яна на сіла пад сэрцам дзіця. Так трагічна склалася жыццё, што бацька ніколі больш яе не ўбачыў, як ніколі не бачыў сына Усевалада. Праз гады бацька напіша:

«Восень 1972 года. Масква. Плошча Восстания. Галантарэйны магазін. У дзвярах насустрач жанчына ў стракатым лёкім паліто свабоднага крою. Мяне сцэпанула: якраз гэткае паліто некалі я купляў Ліне.»

Якое гэта дзіва — выпадак. Нечаканасць — імгненне. Паўтара года шлюб, а памяць на ўсё жыццё.»

У пачатку вайны нейкай «галубінай» поштай да таты дайшлі звесткі, што ў дом, дзе жыла яго сям'я, трапіла бомба, і Галіна з маленькім Севачкам загінулі.

Што ўрагавала тату ад маральнага зрыву? Пэўна, незвычайная сіла духу. А яшчэ — выпрацаваная здольнасць не губляцца ў крытычны моманты.

Потым — жыццё зняволенага, па поўнай дзесяцігадовай праграме.

Аднак час незалежна ад нас працягвае сваю раўнаважную, мерную хаду, якая аддалае адзін жыццёвы эпизод і набліжае іншы. Так у бацькі ўзнікае новая надзея на чалавечае шчасце. Гэтай жанчыне, якая, па ягоных словах, вярнула яму жыццё, суджана было стаць вернай памочніцай, музай і адданай жонкай да канца яго зямных дзён. Ёй бацька прысвяціў шмат пранікнёных радкоў, дзе называў толькі Ганначкаю.

Паступова акрыяўшы, па сутнасці, пачаўшы ўсё з нуля, бацька з другой сваёй сям'ёй атаймаваўся на сланца-хімічным камбінаце ў эстонскім горадзе Ківілы.

У адну з начэй 1949 года ён прысніў знаёмую сякерку: першы раз яна з'явілася яму напярэдадні арышту ў 1936-м, гатовая васьмь-восьмь зваліцца на галаву. Наступную ноч бацька дома не начаваў.

Што гэта? Папярэджанне звыш?.. Па фатальным збегу акалічнасцей сітуацыя паўтарылася з разбегкай у 10 гадоў. Да апошняй хвіліны жыцця бацька захаваў у памяці момант, калі лёс прыпаднёс гэткую «неспаздзяванку»: «Вось так скончылася маё гасцяванне ў Эстоніі. Яшчэ добра, чэкіст згадзіўся пайсці са мною дадому, каб я мог пераапрацуцца адпаведна таму, дзе цяпер мне давядзецца быць. Дома быў Ажэка (мой зводны брат па маці. — Г. С.), я папрасіў яго збегач на работу да мамы і сказаць, каб яна скоранька ішла дадому. Вядома, яна тут жа прыбегла... Калі я выходзіў з дому, скрозь слёзы яна сказала: «памятай, дзе б ты ні быў, я да цябе прыеду»».

» Бацька — разважлівы, марудлівы, заўсёды вонкава спакойны, гаварыў не спяшаючыся, без лішніх слоў. Маці — хуткая, нецярплівая, не трывала ніякіх даўжэзнасцей, гаварыла хутка, выразна, пісьменна выбудоваючы фразы, без слоў-паразітаў. Дзіўна, але пры ўсіх вонкавых і ўнутраных супярэчнасцях хатні лад быў спакойны і ўраўнаважаны.

Праз гады, толькі напрыканцы жыцця, тата напіша, згадваючы цяжкія моманты расстання з сям'ёй: «Адзінокі, доўгі, нікім не рушаны мой час. І мае ўспаміны. Я адзін, але ва ўспамінах усё да кропелькі са мною. Увесь мой далёкі дом. Час. Сям'я. Божа, другая сям'я, але гэтакая ж як і першая — разлучаная.»

Як жа так? Што ж гэта за праклён такі, што сям'і мне мець не суджана?

І ўсё ж не разлучаюся з ёю ў сваіх успамінах. У сваіх думках... Вось ужо і вечар прайшоў, я пішу ім пісьмо. Гэта таксама цяпер, калі хоць ёсць каму пісаць пісьмы.»

Лаворачы пра тату, я, вядома, успамінаю сваю маму, якая раздзяліла з ім пакутніцкія гады выгнання. За ўсім дабрабытам нашай сям'і стаіць незвычайная і выдатная асоба маёй маці. У яе да сустрэчы з бацькам ужо быў свой досыць складаны адрэзак жыцця (пра гэта часткова распавядаецца ў «Наталлі»). Гэта якраз той тып жанчыны, што «коня на скоку останавіт, в горящую избу войдет». Маці і бацька былі поўнай супрацьлегласцю, «лёд і полымя». Бацька — разважлівы, марудлівы, заўсёды вонкава спакойны, гаварыў не спяшаючыся, без лішніх слоў. Маці — хуткая, нецярплівая, не трывала ніякіх даўжэзнасцей, гаварыла хутка, выразна, пісьменна выбудоваючы фразы, без слоў-паразітаў. Дзіўна, але пры ўсіх вонкавых і ўнутраных супярэчнасцях хатні лад быў спакойны і ўраўнаважаны.

Бацька хадзіў павольна, размерана. Маці — хутка, імкліва. Таму яны амаль ніколі не хадзілі на шпацыры разам. Для бацькі ж штодзённыя маціёны былі святой справай. Прычым

1970-я гг.

маршруты заўсёды былі розныя. Асабліва да душы яму былі прыходкі ў аблюбованым пісьменніцкай супольнасцю ДOME творчасці «Каралішчавічы». Нярэдкімі гасцямі там былі дзеці пісьменнікаў,

у тым ліку і я. Для мяне шпацыры з татам па лясных сцежках-дарожках заўсёды ператвараліся ў займальную экскурсію. Тата распавядаў пра тое, якое дрэва цвёрдай пароды, а якое — мяккай і ў залежнасці ад гэтага для якіх мэт можна выкарыстаць яго драўніну. Увосень любіў збіраць апалае лісце, любавалася яго непаўторнай прыгажосцю. У нашай хатняй бібліятэцы часта можна было, раскрыўшы кнігу, убачыць засушаны лісток. А яшчэ я слухала непаўторныя лясныя канцэрты — то тата паўтараў спевы птушак, то птушкі яму адказвалі. Аднойчы ён мяне навучыў імітаваць крык савы. Для гэтага трэба пералесці далоні рук так, каб усярэдзіне ўтварыўся рэзанатар, і дзьмуць у яго пэўным чынам. Крык атрымаецца — не адрозніш ад арыгінала.

Калі тата змог вярнуцца на радзіму, яму ішоў пяцідзясяты год. Лепшыя з іх — 19 гадоў — згубленыя. Але лёс наканаваў яму

пражыць яшчэ амаль 37, аднавіць актыўную творчасць, увайсці ў пасляваенны літаратурны працэс.

Пасля смерці таты (18 верасня 1992 года), працуючы над архіўнымі матэрыяламі (разбор папер, накідаў, запісак, філасофскіх сентэнцый і высноў, дадумак, маргіналій, недрукаваных апавяданняў, дзённікаў), я прыйшла да пераканання, што недрукаваныя апавяданні трэба надрукаваць; усе дадумкі, накіды, маргіналіі трэба сістэматызаваць і таксама надрукаваць; дзённікі — сапраўдны летапіс часу — трэба з рукапісаў прывесці ў чытальны выгляд і выпусціць асобнай кнігай. Так з'явіліся пасмяротныя выданні «Кнігазбору»: успаміны пра Яна Скрыгана, серыйны аднагомік выбранага, дзённікі «Сэрцу горка далачына», літаратурны партрэт «Добра, што я іх ведаў».

Хачу сказаць, што вельмі чакаў выдання дзённікаў Усевалада — сын, які бацьку ніколі не бачыў.

Часам (хоць і не так часта, як хацелася б) здараюцца цуды. Такі цуд падарыў тату лёс у 1963 годзе — ліст з Заходняй Германіі. У канверце была фатаграфія сімпатычнага маладога чалавека з задумным тварам. На адвароце надпіс: «Дарагому бацьку ад сына Усевалада. 27.07.1963 г.».

Так высветлілася, што сын Сева і яго маці Галіна жывыя. Прайшоўшы ўсе кругі пекла, яны апынуліся ў Германіі.

У 1960-я паміж нашымі сем'ямі завязалася канральная перапіска. Паступовы стрыманні першых лістоў саступаў месца шчырасці і даверлівасці. З лістоў Севы (на канвертах ён падпісваўся Эвалд — на нямецкі манер) мы з адноснай рэгулярнасцю ўведвалі падрабязнасці жыцця гэтай далёкай і блізкай нам сям'і. Шчыра цешыліся, калі даведаліся пра шлюб Севы, пра нараджэнне дачок. Некаторыя лісты прыносілі журботныя весткі: смерць мамы, праз некаторы час — бабулі. Так неўпрыкметку нашая сям'я міжволі рабілася для Севы тым далёкім астраўком, куды магла прыляцець яго душа ў цяжкіх і светлых хвілінах жыцця. Можна было толькі здагадацца, як скалалася душа бацькі, якому так і не наканава было

сустрэцца з сынам. Мне, калі можна так сказаць, пашчасціла... Пашчасціла працягнуць нітачку, якая вяла ад бацькі да сына. Мы з Севам бачыліся, калі я прыезджала ў г. Дуйсбург у 2007 і 2012 гадах. Нашы сустрэчы былі вельмі цёплыя.

1 ліпеня 2013 года я бачыла Севу апошні раз — на ягоным пахаванні. Спадзяюся, што бацька з сынам нарэшце сустрэліся... Прыгадаю апошнія радкі з відаўліста Севы да 100-годдзя таты: «Ну што, мой тэрмін таксама канчаецца. Значыць, узрастае магчымасць, што мы ўсё-такі хутка ўбачымся ў нейкім іншым свеце. Трэба верыць...».

У працэсе работы над дзённікам бацькі паволі, паступова выпявала задумка пра неабходнасць выдання наступнай кнігі — кнігі творчых партрэтаў пад назвай «Добра, што я іх ведаў».

Вандруючы па старонках дзённікаў, я міжволі лавіла сябе на думцы: колькі ж хваляванняў, перажыванняў, пакут, нават адчай папярэднічальні канчатковай кропачцы ў кожным апавяданні! Апавяданні пра чалавека, з якім тата знаўся, добра яго ведаў, а то і сябраваў, з якім яго звязвалі творчыя і чалавечыя стасункі. Гэты намер — звярнуцца да жанру ўспамінаў пра людзей, з якімі пашчасціла знацца ў розныя перыяды жыцця, — узнік у таты, калі ён вярнуўся пасля рэабілітацыі ў Мінск. Ён адчуў, што пакаленне пісьменнікаў, цэлая плеяда найталенавіцейшых майстроў мастацкага слова, якіх расстралялі, закатавалі ў турэмных камерах, якія загінулі ў Сібіры, прапалі без вестак, а тыя, хто цудам, выпадкова засталіся жывымі, забытыя. І вось на старонках кнігі «Добра, што я іх ведаў» ажываюць час, падзеі, людзі, імёны — Платон Галавач, Уладзімір Хадька, Васіль Каваль, Юлі Таўбін, Паўлюк Шукайла, Цішка Гартны, Мікола Нікановіч, Лукаш Калюга, Алесь Гародня, Сымон Баранавых... Гэта толькі частка тых, хто назаўсёды засталіся маладымі.

Мой бацька, які сапраўды прайшоў усе кругі пекла, не страціў цудоўнай здольнасці любавалася красою наваколля, наогул да апошняга ўздыху не страціў здольнасці захапляцца жыццём. Не страціў веру ў перавагу розуму і справядлівасці на зямлі, у чалавечую дабрыню. Праз гады ў «Аповесці з адступленнямі» ён напіша:

«Даволі доўгі час я не займаўся літаратурай. Я набываў у Сібіры, Узбекістане, Эстоніі, бачыў розныя землі і гарады.»

І ўсюды на сваім шляху сустракаў добрых і благіх людзей. Найбольш добрых, і найбольш гэта помніш, бо на добрым вучышся сам. Я маю на ўвазе не якую дабрачыннасць, а чуласць, сумленнасць і праўду, няхай сабе жорсткую, чалавечыя ўчынкі.»

А благія — гэта як памылкі друку.»

16 лістапада 2015 года споўнілася 110 гадоў з дня нараджэння Яна Скрыгана. Прысвячаю гэты сціплы апавед светлай памяці майго бацькі.

Галіна СКРЫГАН,
фота з архіва аўтара